

(Ne)upravljanje arheoloških spomenikov na Gorenjskem

© Milan Sagadin

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj, milan.sagadin@zvkd.si

Izveček: V članku je na kratko povzeta zgodovina oblikovanja valorizacijskih kriterijev za arheološke spomenike, opredeljene pa so tudi težave pri uveljavljanju teh kriterijev v okviru razglašanja arheoloških kulturnih spomenikov in s tem povezane pomanjkljivosti obstoječe zakonodaje.

Na primeru štirih arheoloških spomenikov – Malega gradu v Kamniku, starega mestnega jedra Kranja, Ajdne nad Potoki in rimske *villa rustice* v Mošnjah – je prikazan potek raziskav, sanacijskih in prezentacijskih del ter prizadevanj za vzpostavitev učinkovitega upravljanja. Predstavljeni so razlogi, zakaj do tega ni prišlo. Ti razlogi so večidel nezainteresiranost lokalnih skupnosti, deloma pa tudi togost predpisov.

Ključne besede: arheološki kulturni spomeniki, upravljanje, prezentacija, valorizacijski kriteriji, razglašanje kulturnih spomenikov, upravljavski načrt, konservatorski načrt

Sedanja razprava o valorizacijskih kriterijih za arheološke lokacije v Sloveniji, ki bi vzpostavila sezname arheoloških najdišč glede na njihovo pomembnost, je le ena od mnogih, ki so bile v preteklosti že opravljene. Pregled oblikovanja valorizacijskih kriterijev je bil tudi že večkrat predstavljen (nazadnje Nadbath 2013). Najbolj konkreten rezultat teh razprav v preteklosti je knjiga Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije, ki jo je leta 1974 izdal takratni Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije. Osnovo za seznam arheoloških spomenikov, uvrščenih med spomenike I. kategorije, je v bistvu predstavljala še starejša (iz leta 1961) anketa, izvedena med vsemi terenskimi arheologi. Izkazalo se je, da je tako nastali seznam uspešno preстал tudi „čiščenje“, opravljeno na podlagi teoretičnih razprav in rezultatov arheološke raziskovalne prakse (Mikl Curk 1974, 32–33). Zanimivo je, da so kriteriji, na podlagi katerih je bil vzpostavljen seznam najpomembnejše arheološke dediščine v Sloveniji, temeljili predvsem na kompleksnosti spomenika in njegovem mestu v kulturnozgodovinskem fenomenu, ki mu spomenik pripada. Izhodišče je torej predstavljalo vrednotenje kulturnih in zgodovinskih fenomenov na tem prostoru. Ocenjevani so bili glede na izrazite razvojne posebnosti in vrhunske dosežke tega prostora v primerjavi s sosednjimi deželami, glede na izjemne pojave, do katerih je prišlo znotraj teh fenomenov (kolišča na Ljubljanskem barju), ali glede na jasno opredeljive doprinose, ki jih je naš prostor prispeval k nekemu širšemu (evropskemu) pojavu. Stanju raziskav lahko pripišemo opazno odsotnost poznoantičnih višinskih naselij v tem

Abstract: The contribution offers a brief overview of the history of formulating evaluation criteria for archaeological monuments, the difficulties in enforcing these criteria in scheduling archaeological cultural monuments and the shortcomings of the existing legislation connected with it.

The course of investigations, the conservation and presentation work, as well as efforts to ensure effective site management are presented using the examples of four archaeological sites, namely the castle of Mali grad in Kamnik, the old city centre of Kranj, the hilltop settlement on Ajdna above Potoki and the Roman *villa rustica* at Mošnje. The presentation discusses the reasons for the latter efforts not coming to fruition, which are mostly related to the disinterest of local communities, but in part also to inflexible legislation.

Keywords: archaeological cultural monuments, management, presentation, valorization criteria, scheduling cultural monuments, management plan, conservation plan

seznamu, ki so medtem pri nas izoblikovala izrazito relevanten in prepoznaven fenomen.

V sedanjih razpravah predstavlja izhodišče vrednotenja spomenik sam, upoštevana pa je tudi njegova vrednost v prostoru. Zdi pa se, da z oblikovanjem oz. definiranjem čim bolj splošnih valorizacijskih kriterijev, ki naj bi veljali za vse zvrsti kulturne dediščine, njihove definicije postajajo tudi vse bolj večpomenske in posledično poljubne, zato bi bilo potrebno splošno definirane kriterije vsaj nekoliko konkretizirati za vsako zvrst dediščine. Za arheološke spomenike bi bilo v sklopu notranje kakovosti vsekakor dobro spomenik izpostaviti kot nosilca zgodbe, kar predstavlja strateško prednost pri upravljanju oz. njegov višji ekonomski potencial. Vsekakor pa bo vsaj za nivo spomenikov državnega pomena pri predlagateljih še vedno treba zagotoviti podrobno poznavanje celotnega fonda določene zvrsti dediščine, saj se vrednotenje slej ko prej opravlja s primerjanjem.

Kljub že vzpostavljenim sistemom kriterijev pa praksa (vsaj na Gorenjskem) na tem področju pogosto ubira svoja pota. Kaže, da pri tem ne gre toliko za sprejemanje oz. upoštevanje ali neupoštevanje splošno sprejetih valorizacijskih kriterijev oziroma pomanjkanje in nepoznavanje teh kriterijev s strani predlagateljev (konservatorjev), kot za soočenje teh kriterijev z argumenti vseh udeležencev, ki sodelujejo v postopkih razglašanja. Zdi se, kot da predlagatelji in ostali udeleženci v tem procesu ne govorijo istega jezika. Pri razglašanju spomenikov dr-

žavnega pomena odnos razglaševalca do kriterijev ni niti znan – predlagatelji imajo vtis, da je razglašanje na tem nivoju povsem naključno, saj posamezni predlogi dolga leta ostajajo nesprejeti in neobravnavani, brez kakršne koli obrazložitve ali odziva. V posameznih primerih sočasne razglasitve na tem nivoju celo politično instrumentalizirane (primer ljubljanske tržnice). Pri razglašanju spomenikov lokalnega pomena so zlasti arheološki in etnološki spomeniki pogosto razumljeni zgolj kot moteč element v vrednostnih sistemih lokalnih skupnosti, ki so praviloma kratkoročno usmerjeni. V izrazito majhnih lokalnih skupnostih (občinah), kakršne so se oblikovale v Sloveniji, je lokalni interes pogosto že tudi zreduciran na interes posameznika („vsi se poznamo med seboj in sosedu – vsaj javno – ne želimo škodovati s tem, da bi njegovo zemljo izvzeli iz zazidljivosti“). Tako se je zakonska zahteva po pridobitvi lastnikovega mnenja k predlogu za razglasitev (kot jo predvideva 12. člen Zakona o varstvu kulturne dediščine, Ur. list RS 111/2013 – ZVKD-1c) pogosto v praksi preoblikovala kar v zahtevo po pridobitvi lastnikovega soglasja za razglasitev, da bi bil predlog sploh lahko uvrščen na dnevni red občinskega sveta. Razprave na občinskih svetih poleg tega pogosto posegajo v povsem ozko strokovno utemeljitev predlagatelja, ki postanejo predmet glasovanja. Resnici na ljubo je treba priznati, da veljavni ZVKD-1c lastniku kulturnega spomenika ne daje prav nikakršnih vzpodbud, temveč mu nalaga zgolj obveznosti. Dejstvo je, da pomanjkanje stimulacije za lastnike ni le posledica trenutnih gospodarskih razmer, pač pa je nestimulativnost zakonodaje glede na določila 40. člena ZVKD-1 celo vključena v zakon. Ta člen v bistvu ohranja instrument hipoteke, ki je v prejšnjem zakonu dokazano predstavljal oviro za obnavljanje kulturnih spomenikov z državnimi vzpodbudami. V posameznih primerih je prišlo tudi do tega, da so lokalne skupnosti na lastno pobudo sprejemale odloke, s katerimi so arheološkim lokacijam odvzemale status spomenikov lokalnega pomena – po dolgotrajnih pravnih postopkih je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (dalje ZVKDS) uspel take odloke razveljaviti. Glede na to je razumljivo, da se odloki o razglasitvah arheoloških lokacij za spomenike lokalnega pomena ne ažurirajo, čeprav so večinoma precej starejši od veljavnega ZVKD-1c. Ob sočenu s temi situacijami pogosto prevlada ugotovitev, da je varovanje arheološkega spomenika mogoče zagotoviti enako oz. celo bolj učinkovito kot z odlokom o razglasitvi tudi zgolj z vpisom v Register kulturne dediščine in posledično z vključitvijo v prostorske akte. V tem pri-

meru so arheološke lokacije namreč varovane z režimi varstva, ki so na podlagi Priločnika pravnih režimov, ki jih je treba upoštevati pri pripravi prostorskih aktov in posegih v območja kulturne dediščine, in Pravilnika o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah, vgrajeni v prostorske akte.

Če se že pri vzpostavljanju statusa spomenika lokalnega pomena za arheološko dediščino kaže izrazita prevlada interesa lokalne oblasti, pa je ta še toliko bolj odločilna pri zagotavljanju upravljanja spomenikov, kot ga predvideva 59. člen ZVKD-1c. Ob tem namreč nastopijo že povsem konkretne finančne obremenitve lastnikov, soočene s popolnim pomanjkanjem stimulacije s strani širše družbe, ki je po definiciji zakona in ustave zainteresirani partner pri varstvu kulturne dediščine. Nemoči določila 59. člena ZVKD-1c se je implicitno zavedal tudi zakonodajalec, saj kot je razvidno iz 109. člena zakona, kjer so predstavljeni inšpekcijski ukrepi, za neizvajanje upravljanja niso predpisane nobene sankcije.

Seveda se lahko upravljanje poveri upravljavcu in ni nujno breme lastnika, vendar je to moč izvajati le pri tistih spomenikih, ki so urejeni do take mere, da omogočajo trženje. Konec koncev so tudi kazalci, ki jih za spremljanje učinkov upravljanja predpisuje upravljavski načrt, v veliki meri povsem ekonomski. Kriterij ekonomičnosti npr. obravnava uspešnost pri pridobivanju sredstev in virov ob najmanjših stroških, kriterij finančne uspešnosti obravnava uspešnost pri izvajanju plačil, vračilu kreditov in izterjavi dolgov ipd. Ob tem pa praksa tudi v širšem evropskem prostoru kaže, da upravljanje lahko zagotavlja vzdrževanje spomenikov le v primeru, ko je navezano na širše zaledje turistične ponudbe. Posamezni uspeli in neuspeli poizkusi v Sloveniji kažejo, da pri nas ni nič drugače, zato je tudi določilo 85. člena ZVKD-1c, po katerem je ZVKDS v okviru Centra za konservatorstvo upravljavec nepremičnih spomenikov, ki niso v lasti države, v sedanjem času zgolj možnost brez realnih osnov. Ob nedavni ponudbi ministrstva, da ZVKDS prevzame upravljanje Ajdne, je ponudba morala biti zavrnjena, ker ZVKDS ne razpolaga ne s sredstvi in ne s kadrovsko strukturo za ta namen.

Tako v upravljanje niso vključene npr. vse *ville rustice*, ki so pod njivskimi površinami, vsa z gozdom zaraščena gradišča z neurejenim dostopom, vsa na terenu nerazpoznana grobišča itd. Na videz upravljanje takih arheoloških lokacij niti ni potrebno, vendar je katastrofa, ki jo

je v slovenskih gozdovih povzročila letošnja žled, jasno opozorila, da je tudi te predele treba ustrezno vzdrževati. Izkazalo se je na primer, da so bile najmanj prizadete tiste z gozdom poraščene arheološke lokacije, na katerih je bil gozd mešanega sestoja ter ustrezno upravljan z redno sečnjo in čiščenjem.

Ne glede na vse strokovne razprave, v katerih se oblikujejo valorizacijski kriteriji, status, ki ga posamezna arheološka lokacija na ta način pridobi, nima konkretne povezave z njeno usodo oz. stanjem. Kot ilustracijo smo izbrali štiri arheološke lokacije z Gorenjske, ki po eni strani zadoščajo kriterijem za razglasitev spomenikov državnega pomena, po drugi pa zadnjih trideset in več let (vsaj tri od njih) predstavljajo rdečo nit prizadevanj OE Kranj za vzpostavitev ustreznega upravljanja.

Mali grad v Kamniku (1976–2004)

Z Odlokom o razglasitvi starega mestnega jedra Kamnika za kulturni in zgodovinski spomenik (Ur. List SRS 42/1986) je bil Mali grad razglašen za kulturni spomenik lokalnega pomena. Do leta 1976 ga je ZVKDS OE Kranj redno uvrščala v letni program, v okviru katerega je bil rekonstruiran vhodni grajski (t. i. Veronikin) portal, glavina del pa je bila posvečena malograjski kapeli – edini dvonadstropni romanski grajski kapeli s kripto pri nas. Rekonstruirani so bili gotski oboki, odkrite in prezentirane baročne freske ter urejena pobočja gradu.

Leta 1976 je prišlo sredi dne do večjega podora ruševin s t. i. razglednega stolpa na glavno mestno ulico. Soočene s tako konkretno izkazano nevarnostjo so bile mestne oblasti seveda v hipu primorane ukrepati. Prvotno težnjo, da se sanacija ruševin omeji zgolj na utrjevanje še vidnih zidov in torej na njihovo minimalno obkopavanje, je ZVKDS OE Kranj zavrnil in zahteval arheološki izkop celotne površine, v katero bi posegla gradbena dela. Arheološka izkopavanja, ki so se zaradi večnega pomanjkanja sredstev vendarle morala prilagajati dinamiki in obsegu gradbenih sanacijskih posegov, so s presledki trajala 20 let (slika 1). Izkopana je bila velika večina grajskega pomerija, izdelan pa je bil tudi tloris gradu in definiran njegov stavbi razvoj. Odkriti sta bili neolitska naselbina in staroslovansko grobišče, ki je dokazalo svojo povezavo s prvotno grajsko kapelo (Sagadin 1997; isti 2001; isti 2005). S tem je bilo mogoče izreči domnevo o prvotnem sedežu staroslovanskega župana, ki naj bi bil predhodnik

Slika 1. Začetek izkopavanja na Malem gradu 1977 (foto: M. Sagadin).

fevdalnega gradu. Ugotovljene razvojne faze gradu so potrdile nekatere zakonitosti razvoja romanskih gradov tako pri rasti tlorisa kot v gradbenih detajlih, pojasnjene pa so bile tudi funkcije posameznih prostorov in stilske neskladnosti v nekaterih stavbnih členih malograjske kapele. Objekt je dosegel vse estetske in znanstvene kvalitete za status spomenika državnega pomena. Njegova pozicija sredi srednjeveškega mestnega jedra, ki naj bi bilo po zatrjevanju mestnih oblasti izrazito naravnano v razvoj turizma, mu poleg tega daje tudi velik razvojni in gospodarski potencial. Raziskave so bile sproti predstavljene v dnevnem tisku in s priložnostno razstavo, velika razstava pa je bila prirejena tudi ob zaključku del. Poleg tega so bili rezultati objavljeni v strokovnem in znanstvenem tisku ter v poljudnem vodiču. Pripravljena sta bila tudi načrt končne ureditve in konservatorski načrt, razgledni stolp kot potencialno zagotovilo stalnega obiska pa je bil urejen do tretje gradbene faze (slika 2). Navzlic temu je bila investicija leta 2004 – takoj, ko je bila zagotovljena statična sanacija obodnega zidovja in grajske kapele nad mestom – ustavljena. Predloga ali pobude za ureditev deljenega lastništva med občino in župnijo ni bilo. Redke občasne prireditve na tej lokaciji se zadovoljujejo s skrajno improviziranimi prizorišči – tako rekoč sredi opuščene delovišča. Originalno notranje grajsko zidovje, odkrito z izkopavanji, že razpada.

Slika 2. Sanirano obodno zidovje, kapela in stolp na Malem gradu 2004 (foto: M. Sagadin).

Kranj – staro mestno jedro

Z Odlokom o razglasitvi starega mestnega jedra Kranja za kulturni in zgodovinski spomenik (Ur. list SRS 42/1986) je bilo mestno jedro Kranja razglašeno za spomenik lokalnega pomena, vključena pa je bila tudi njegova arheološka vsebina. Prvim arheološkim izkopavanjem, ki so najprej na prelomu med 19. in 20. stoletjem opozorila na izjemen arheološki potencial mesta, povezan zlasti z obdobjem preseljevanja ljudstev, so sledila predvojna in povojna izkopavanja, ki so dodala še pomembne vsebine iz obdobja starejše železne dobe, predvsem pa zgodnjega srednjega veka. Od leta 1984 dalje se zaradi različnih obnov komunalnih naprav in prometnih površin nadaljujejo naselbinska izkopavanja, ki so dokazala obstoj zgodnjekrščanskega cerkvenega središča, neolitsko in zgodnjeantično fazo poselitve, zgodnjeantično in poznoantično

obzidje, obstoj sedeža elite in centra specialne proizvodnje iz časa preseljevanja ljudstev, številne naselbinske strukture germanske poselitve v 6. stoletju (v bistvu gre za edino germansko naselbino pri nas), poleg tega pa je bil ugotovljen mnogo večji obseg že sicer največjega zgodnjerednjeveškega grobišča v Sloveniji. Z urbanega tkiva je bilo izluščeno renesančno severno mestno obzidje z obrambnim jarkom. Naselje torej v vseh pogledih izpolnjuje kriterije razglasitve za spomenik državnega pomena. Kot kompenzacijo za neizogibna arheološka izkopavanja je ZVKDS OE Kranj poskušal z zahtevo po nizu predstavitev naselbinskih struktur, ki to omogočajo, opozoriti na centralno vlogo Kranja v času pozne antike, preseljevanja ljudstev in zgodnjega srednjega veka. Predstavljane naj bi bile torej simbolne točke centralne naselbine: ostanki cerkvenega središča, centra specialne proizvodnje in sedeža elite. Že obstoječi predstavitvi staroslovanskih grobov v mestni hiši naj bi se pridružile prenovljena predstavitev ostankov cerkvenega središča, predstavitev poznoantične steklarske delavnice, odsekov mestnega obzidja in frankovske trdnjave iz sredine 6. stoletja ter predstavitev renesančnega severnega mestnega obzidja. Posamezne naselbinske strukture naj bi bile prikazane tudi v tlaku. Realizirani sta bili prenovljena predstavitev ostankov zgodnjekrščanskega in zgodnjerednjeveškega cerkvenega središča (upravljevec Gorenjski muzej, brez upravljaljskega načrta) (slika 3) ter predstavitev zgodnjeantičnega in poznoantičnega obzidja s skromnimi ostanki poznorimske stavbe (upravljevec Zavod za turizem, brez upravljaljskega načrta). Delno je uspela predstavitev renesančnega mestnega obzidja (brez obrambnega jarka), zaradi napak v projektu in stečaja izvajalca pa ni uspela predstavitev poznoantične steklarske delavnice. Za predstavitev frankovske trdnjave investitor (Mestna občina Kranj) kljub možnosti pridobitve evropskih sredstev ne kaže nobenega interesa več (slika 4). Tako ZVKDS OE Kranj kot Gorenjski muzej sta s številnimi predavanji, razstavami in vodstvi po mestu zagotavljala jedro zainteresirane zahtevnejše javnosti, sposobno vplivati na politične odločitve. Vse pomembnejše ugotovitve so bile tudi objavljene v strokovnem tisku in lokalnem zborniku (Sagadin 1988; isti 1991; isti 2003; isti 2004; isti 2005a; Leben, Sagadin 2008).

Kljub temu so bile zavržene tudi vse različne „mehke“ vsebine, ki bi opozarjale na izjemnost kranjske arheološke dediščine (spominki, razstavne vitrine v raziskanih lokalih, poudarjena tovrstna vsebina v mestni opremi

Slika 3. Obnovljena ploščad nad prezentirano kostnico in poznoantično krstilnico v Kranju 2014 (foto: M. Sagadin).

Slika 4. Zanemarjena lokacija frankovske trdnjave na vrtu Tomšičeve 38 v Kranju 2014 (foto: M. Sagadin).

vsaj na informativni ravni itd.). V okviru strokovne skupine za oblikovanje strategije turističnega razvoja Kranja je bila kot prioriteta sicer ponovno poudarjena izjemnost poznoantične in zgodnjerednjeveške dediščine mesta, vendar sprejeta strategija še čaka na realizacijo.

Ajdna nad Potoki pri Žirovnici

Ta poznoantična naselbina je zavarovana z Odlokom o razglasitvi Ajdne za kulturni spomenik državnega pomena (Ur. list RS 81/1999; Ur. list 46/2005). Današnja podoba naselbine je rezultat arheoloških raziskav ter dolgotrajnih konservatorskih in prezentacijskih del. Gorenjski

muzej je tu pričel izkopavati že leta 1976, raziskavam pa se je pridružil tudi Inštitut za arheologijo ZRC SAZU (slika 5). Konservatorska in prezentacijska dela je leta 1980 prevzel ZVKDS OE Kranj, projekte pa je pripravil Restavratorski center Slovenije. Zagon prezentacijskih in konservatorskih posegov je na začetku omogočala izjemno zainteresirana javnost jeseniške občine, ki je redno zagotavljala tudi obvezen 50 % delež sredstev, s čimer je bil zagotovljen delež države. Rešeni so bili zelo zahtevni logistični problemi konservacije, ki so jih pred izvajalce postavljali težko dostopna lokacija in ostri podnebni pogoji. Uveljavljena je bila nova metoda sanacije arheoloških zidov, ki je bila sprti še izboljšana in dopolnjena, s

Slika 5. Zgodnjekrščanska cerkev na Ajdni po zaključku izkopavanj 1981 (foto: M. Sagadin).

Slika 6. Prezentirana zgodnjekrščanska cerkev na Ajdni 1992 (foto: M. Sagadin).

sprotnimi objavami v dnevnem in strokovnem tisku ter s številnimi vodstvi pa je bil vzdrževan visok interes javnosti (Sagadin 1985; isti 1991a; isti 1997b; isti 1999; isti 2003a).

S sanacijo zidov in s prekritjem je bilo na lokaciji poleg zgodnjekrščanske cerkve prezentiranih še 5 objektov, do katerih je bil urejen primeren dostop (slika 6). Do zaključka projekta bi morala slediti le še muzealizacija naselbine (oprema z informativnimi panoji, klopmi, mizami, morebitnimi vitrinami s kopijami najdb ipd.), vendar je bila investicija leta 2004 ustavljena. Po eni strani je bila to posledica delitev občin, ob kateri je Ajdna prešla pod okrilje majhne, ekonomsko šibke in nezainteresirane občine Žirovnica, po drugi strani pa nov način delitve sredstev Ministrstva za kulturo, za katere od tedaj lahko kandidirajo le še lastniki ob ustrezni lastni udeležbi. Lastniki Ajdne so bili do leta 2010 zasebniki, od katerih ni moč pričakovati, da bodo sofinancirali prezentacijska dela. Leta 2010 je nato večji del naselbine odkupila država, kljub temu pa sredstev za zaključek del ni bilo mogoče pridobiti. Občina ni pokazala interesa niti za pridobitev evropskih sredstev. Upravljavski načrt je pripravljen, vendar upravljavca še nismo uspeli najti, kajti v skladu z Zakonom o stvarnem premoženju države in samoupravnih lokalnih skupnostih (Ur. list RS 47/2013) so upravljavci državnega premoženja lahko le osebe javnega prava, ki pa ne kažejo interesa.

Rimska villa rustica v Mošnjah

Z Odlokom o razglasitvi arheološke lokacije Mošnje – rimska naselbina Pod cesto za kulturni spomenik lokalnega pomena (Deželne novice 76/2007) sta lokaciji zagotovljena pravno varstvo in status spomenika lokalnega pomena. Odkrita in raziskana je bila ob gradnji avtoceste leta 2007, vendar so dovršeni deli že tedaj uničila gradbena dela. Raziskani del v velikosti 120 × 50 m predstavlja obodno obzidje z ostanki gospodarskih prostorov, predvsem pa izredno dobro ohranjen objekt s termami (slika 7). Zidovje je v najvišjem delu segalo domala do višine 3 m. Bogastvo drobnih najdb, predvsem pa arhitekturnih detajlov je bilo povod za pobudo ZVKDS OE Kranj, da se vsaj del kompleksa prezentira. Družba za avtoceste v Republiki Sloveniji (dalje DARS) je sprejela predlog, da se del predvidenega protihrupnega nasipa zamenja s protihrupno ograjo, s čimer je bil pridobljen prostor, na katerem so ostanki objekta s termami. Vendar pa je

Slika 7. Obseg izkopane *villa rustice* v Mošnjah 2007.

DARS – zaradi slabih izkušenj pri spremembi projekta na Školaricah – zahteval, da Ministrstvo za kulturo jamči, da bo dejansko zagotovilo sredstva za prezentacijo. V ta namen je bil podpisan dvostranski sporazum in DARS je spremenil projekt. Kljub temu Ministrstvo za kulturo sredstev za prezentacijo ni zagotovilo. Z dobro medijsko pokritostjo raziskav in sprotnimi terenskimi vodenji za javnost, z vključevanjem izredno aktivne krajevne skupnosti in osveščeno lokalno okolje je vendarle uspelo, da se je občina aktivno vključila v pridobivanje evropskih sredstev, krajevna skupnost pa je pripravljena prevzeti upravljanje. Upravljavski načrt je pripravljen (Lux 2014). Izšle so tudi že prve delne objave v strokovnem tisku (Kramar, Mirtič, Lux 2008; Lux, Sagadin 2012).

Zaradi nedokončane prezentacije je tudi sanirani in prezentirani del močno izpostavljen škodljivim vplivom av-

Slika 8. Prezantirani del *ville rustice* v Mošnjah ob avtocesti – vsakoletne poškodbe začasnega prekritja (foto: M. Sagadin).

toceste v neposredni bližini (slika 8). V kolikor projekt ne bo pokrit z evropskimi sredstvi, je ogrožen ne le spomenik, pač pa tudi vsa doslej vložena sredstva.

Opisani primeri kažejo, da že na področju Gorenjske središnje zelo različne odnose lokalnih oblasti do kulturne dediščine in da ti odnosi nikakor niso povezani z valorizacijo spomenikov. Podobne razlike je opaziti po celotni državi. Kljub nekaterim pozitivnim primerom lahko povzamemo, da ukrepi lokalnih oblasti večinoma ne presejajo ali niti ne dosejajo zakonsko določenih obveznosti. Upravljanje spomenikov v državni ali občinski lasti, kot ga predvideva ZVKD-1, v bistvu izhaja iz določil Zakona o stvarnem premoženju države in samoupravnih lokalnih skupnosti, ki že v izhodišču omejuje nabor možnih upravljalcev. To so lahko le državni organi, pravosodni organi in osebe javnega prava, izvzete pa so npr. fizične osebe. Tako omejevanje se ob sedanjem stanju kaže kot povsem nesmiselno. V 28. členu tega zakona je določeno tudi merilo za oddajo v najem, ki je ekonomsko najugodnejša ponudba, skladna z razvojnim programom lokalne skupnosti. V Odloku o načrtu upravljanja s stvarnim premoženjem države in samoupravnih lokalnih skupnosti (Ur. list RS 101/2012), ki ga ohranja tudi 11. člen omenjenega zakona (noveliranega 2013), pa je ta za kulturno dediščino na videz neugoden kriterij omiljen s široko razumljeno ekonomsko utemeljitvijo. V načrt upravljanja namreč spadajo tudi zagotovitev primernejše rabe, izboljšanje ohranitve in javne dostopnosti kulturnega

spomenika, poleg seveda znižanja stroškov proračuna za vzdrževanje.

Na dokaj specifično situacijo smo na Gorenjskem naleteli tudi ob prizadevanju za zagotavljanje upravljanja rimske *ville rustice* v Mošnjah, ki se nahaja znotraj avtocestnega telesa in je s tem podvržena upravljanju, kot ga predvideva Zakon o cestah (Ul. list 109/2010). 54. člen namreč za upravljalca določa Direkcije RS za ceste (dalje Direkcija), med njenimi nalogami pa ni nobene, ki bi se nanašala na upravljanje objektov, ki niso ceste. Nasprotno – zakon močno omejuje vse dejavnosti v območju ceste. Tudi podelitev koncesij za upravljanje javne ceste ne predvideva nalog, povezanih z upravljanjem dediščine v območju ceste. 64. člen celo določa, da se gradnja ali vzdrževanje objektov in kakršnih koli del v varovalnem pasu ob državni cesti dovoljuje le s soglasjem Direkcije, predlagatelj nameravane gradnje v varovalnem pasu državne ceste pa nima pravice zahtevati izvedbe ukrepov za zaščito pred vplivi ceste in prometa na njej – varovalni pas pri avtocestah je 40 m od zunanjega roba ceste. Gradnja v varovalnem pasu brez soglasja Direkcije je ostro sankcionirana. 67. člen nadalje predvideva, da Direkcija lahko odkloni izdajo soglasja za posege v varovalnem pasu, če bi ti teževali vzdrževanje javne ceste. Ob sedanjem stanju stvari je očitno, da ravno vplivi ceste in prometa na njej najbolj ogrožajo že prezantirani del vile – po pluzenju avtoceste se vsakokrat na prezantiranem zidovju nakopičijo kupi snega, pomešanega s soljo. Vzpostavitev upravljanja na tem spomeniku bo očitno zahtevala obilo prožnosti pri razlagi predpisov.

Kljub vzpodbudnim zgledom iz sosednjih držav še vedno najbolj pogrešamo vključevanje večjih turističnih podjetij vsaj na področju trženja kulturne dediščine, da ne govorimo o njihovi vključitvi v fazi obnove in prezentacije, kar v bistvu lahko enačimo z izgrajevanjem turistične infrastrukture. Ob vedno bolj siromašnih državnih sredstvih pa upravičeno pričakujemo, da se bo vsaj pri delitvi teh vzpostavila povezava med financiranjem, valorizacijo in upravljanjem.

Literatura / References

- KRAMAR, S., B. MIRTič, J. LUX 2008, Analiza izbranih vzorcev malt in drugih gradbenih materialov iz objekta 2 rimske vile pri Mošnjah. – *Varstvo spomenikov* 44, 170–189.
- LEBEN, N., M. SAGADIN 2008, *Kranj*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 211, Ljubljana.
- LUX, J. 2014, *Arheološki park Rimska villa rustica pri Mošnjah (načrt upravljanja)*. Kranj.
- LUX, J., M. SAGADIN 2012, Poskus časovne umestitve objekta 2 rimske *ville rustice* pri Mošnjah. – V/In: I. Lazar, B. Županek (ur./eds.), *Emona med Akvilejo in Panonijo*. Annales Mediterranea, Koper, 311–321.
- MIKL CURK, I. 1974, Arheološki spomeniki (uvod). – V/In: *Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije*, Ljubljana.
- NADBATH, B. 2013, Valoriziranje arheološke dediščine, pregled dosedanjih praks. – *Arheo* 30/2, 29–38.
- SAGADIN, M. 1985, Poznoantična in zgodnjerednjeveška najdišča v jeseniški občini. – V/In: T. Konobelj (ur./ed.), *Jeklo in ljudje*. Jeseniški zbornik 5, Jesenice, 377–388.
- SAGADIN, M. 1988, *Kranj, križišče Iskra*. – Katalogi in monografije 24, Ljubljana.
- SAGADIN, M. 1991, Najstarejša cerkvena stavba v Kranju. – V/In: S. Zidar (ur./ed.), *Pod zvonom sv. Kancijana*, Kranj, 31–44.
- SAGADIN, M. 1991a, Konservatorska in prezentacijska dela na Ajdni. – V/In: T. Konobelj (ur./ed.), *Jeklo in ljudje*. Jeseniški zbornik 6, Jesenice, 97–106.
- SAGADIN, M. 1997, Mali grad v Kamniku (Mali grad in Kamnik). – *Varstvo spomenikov* 37, 105–125.
- SAGADIN, M. 1997a, *Mali grad v Kamniku*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 189, Ljubljana.
- SAGADIN, M. 1997b, *Ajdna nad Potoki*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 190, Ljubljana.
- SAGADIN, M. 1999, Arheološko najdišče Ajdna. – V/In: *Dnevi evropske kulturne dediščine. Kulturne poti 1999 – Vodnik po spomenikih*, Ljubljana, 115–119.
- SAGADIN, M. 2001, Staroslovansko grobišče na Malem gradu v Kamniku. – *Arheološki vestnik* 52, 359–375.
- SAGADIN, M. 2003, Zgodnjeantični Kranj. – V/In: B. Jenčič, D. Globočnik, M. Rogelj, A. Lavrič, G. Zupan in A. Železni (ur./eds.), *Avguštinov zbornik: 50 let Gorenjskega muzeja*, Kranj, 71–81.
- SAGADIN, M. 2003a, Sanacija objekta z vodno cisterno na Ajdni. – *Varstvo spomenikov* 40, 7–21.
- SAGADIN, M. 2004, Poznoantična steklarska delavnica v Kranju. – V/In: I. Lazar (ur./ed.), *Drobci antičnega stekla*. – Annales Mediterranea, Koper, 107–114.
- SAGADIN, M. 2005, Nekatere neolitske najdbe z vzhodne Gorenjske. – V/In: M. Guštin (ur./ed.), *Prvi poljedelci. Savska skupina lengyelske kulture*. – Annales mediterranea, Koper, 29–36.
- SAGADIN, M. 2005a, Rezultati raziskav kranjskega mestnega obzidja. – *Kranjski zbornik* 2005, 7–18.